

VLIV MAZÁNÍ SPOJOVACÍHO MATERIÁLU NA TĚSNOST PŘÍRUBOVÉHO SPOJE

Martin TESAŘ

Anotace

Těsnost přírubového spoje ovlivňuje mnoho faktorů. Jedním z podstatných vlivů na výslednou těsnost přírubového spoje má typ mazacího přípravku a způsob mazání použitého spojovacího materiálu. Aby přírubový spoj bezpečně těsnil, je třeba ve výpočtech, pokud možno zohlednit všechny vlivy a také všechny zúčastněné komponenty spoje. Tedy přírubu, spojovací materiál a těsnění.

Skutečnosti uvedené v tomto článku vycházejí z našich rozsáhlých měření, testování a ověřování si reálných vlastností maziv, jejich vlivu na přenos síly ve šroubu při utahování a tím i na výslednou těsnost přírubových spojů.

Klíčová slova: třída těsnosti, utahovací moment, měrný tlak na těsnění, mazání, součinitel tření, vypalovaný kluzný lak

Třída těsnosti – průkaz těsnosti – měrný tlak na těsnění

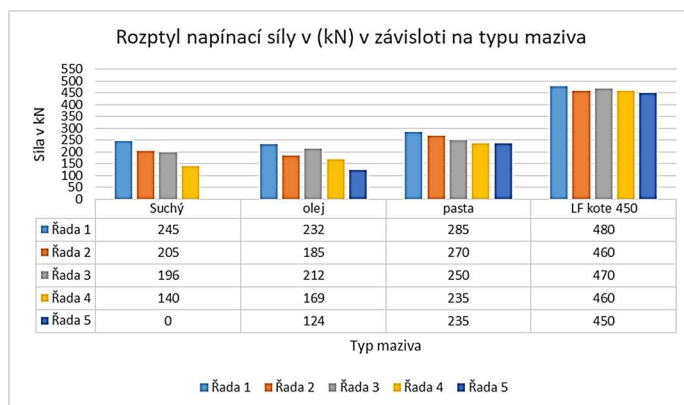
Výsledný utahovací moment je výsledkem složitého algoritmu, který zohledňuje všechny požadované provozní a technické parametry zařízení.

Nedílnou součástí výpočtu jsou parametry materiálu přírub, spojovacího materiálu a charakteristické hodnoty navrženého materiálu těsnění. Jde o výpočet podle EN 1591-1 s průkazem těsnosti.

Aby těsnění správně a bezpečně těsnilo v celém průběhu provozních parametrů podle požadované třídy těsnosti, musí být po celém svém obvodu rovnoměrně stlačeno vypočítaným měrným tlakem. Měrný tlak nesmí poklesnout pod minimální hodnotu $Q_{\min}$ - kdyby těsnění bylo odlehčeno natolik, že nebude již bezpečně těsnit. Stejně tak nesmí překročit $Q_{\max}$ - aby se nerozdrtilo.

Utahovací moment – tření – síla ve šroubu – měrný tlak

Měrný tlak na těsnění je vyvozen stlačením přírub k sobě. **Stlačení přírub je dosaženo předpětím – silou ve šroubech, která je vyvozena utažením spojovacího materiálu na předepsaný utahovací moment.** Závislost mezi utahovacím momentem a jím vyvozenou silou (předpětím) ve spojovacím materiálu je ovlivněno třením. Dalším důležitým úkolem maziva je dosažení **co nejmenšího rozptylu upínací síly v jednotlivých šroubech**, které zajistí rovnoměrné stlačení těsnění.

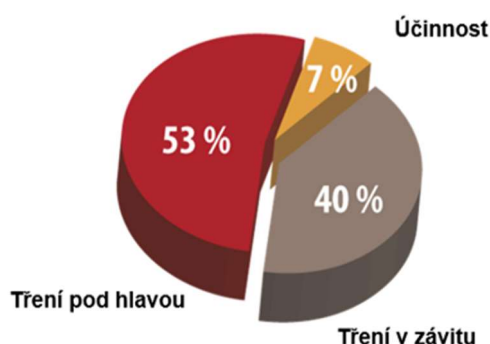

Obr.1 Rozptyl upínací síly podle typu maziva

Součinitel tření a typ maziva je nedílnou součástí výpočtu utahovacích momentů. **Každý, kdo utahuje přírubové spoje na předepsaný utahovací moment pak musí použít mazivo s odpovídajícím součinitelem tření použitým ve výpočtech.**

Mazat/nemazat - závit šroubu - matice - podložka

V případě, že není použito žádné mazivo, nebo jen olej, se při utahování přenesou pouze 7-10 % (viz obr. 2 „účinnost“) požadované síly z vypočteného utahovacího momentu. Více jak 90 % energie z utahovacího momentu se změní v teplo vlivem obrovského tření.

Obr. 2 Spoje bez maziva - poměr ztrát tření

Velmi důležité je ošetřit mazivem, jak vlastní závit spojovacího materiálu, tak i podložky a čela matic.

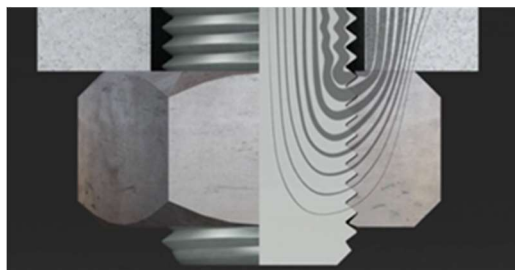

Obr. 3 Mazání závitu

mazání čela matic a podložek

Z rozsáhlých měření a praxe vyplývá, že největší zatížení přenáší první 3-4 závity šroubu.

Obr. 4 Přenos zatížení přes první 3-4 závity

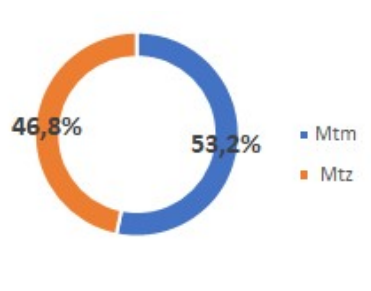
Tato síla pak způsobuje extrémní namáhání maziv na tlak. Vlivem vzájemného tření mezi závity šroubu a matice dojde k vytlačování maziva. Stejný jev se děje i mezi podložkou a čelem matice.

Nedílnou součástí každého spoje musí být podložky (ne vějířové) a s tím souvisí i důležitost mazání podložek a čela matic.

Obr. 5 Spoj bez podložky   s podložkou

Význam použití podložek vyplývá z poměru ztrát tření v závitu a pod hlavou šroubu.

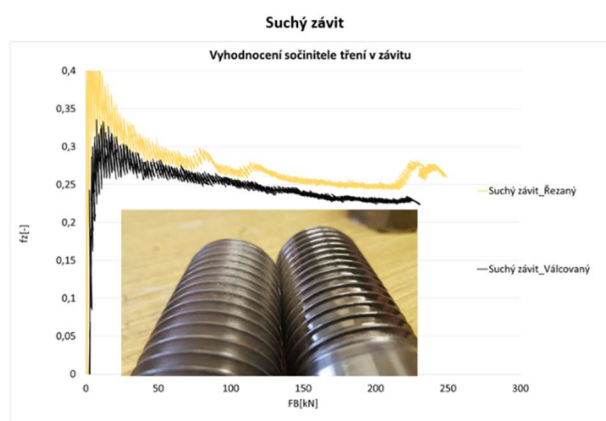

Obr. 6 Podíl momentu tření pod maticí (hlavou) Mtm a v závitu Mtz na celkovém utahovacím momentu při použití maziva LF kote 450.

Pozn.: Vějířové podložky jsou z pohledu přenosu sil při utahování naprosto nevhodné. Vlivem plastické deformace podložky mnohonásobně zvyšují tření a nekontrolovaně zhoršují přenos sil.

Řezaný a válcovaný závit z pohledu tření

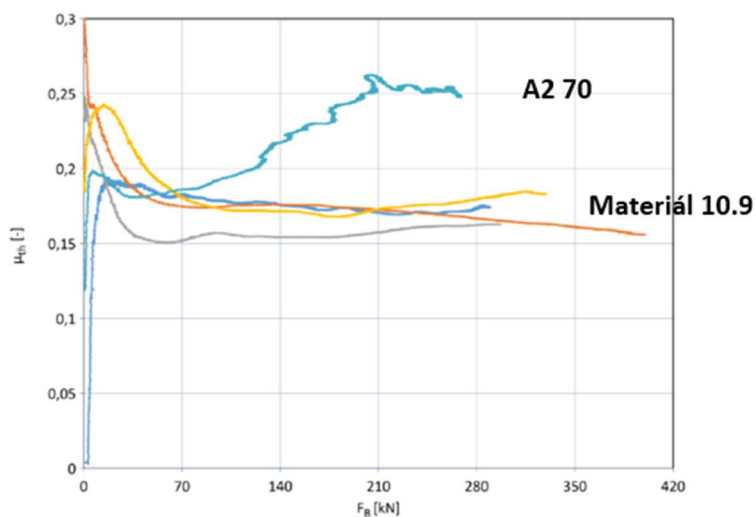
Technologie výroby závitu má také svůj vliv na tření a přenos síly do šroubu. Válcovaný závit je hladší a vlivem výroby i zpevněný. Díky tomu vykazuje sám o sobě o něco lepší tření než řezaný závit. I řezaný závit v kombinaci s vysoko teplotními pastami vykazuje horší přenos síly ve šroubu.

Obr.7 Průběh tření suchého závitu –řezaný/ válcovaný

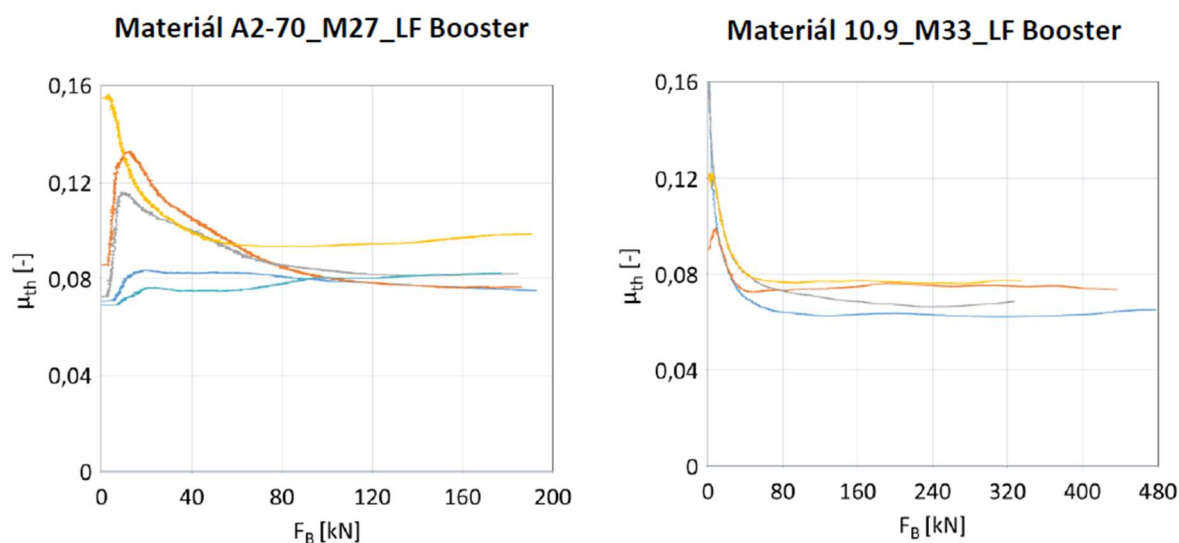
Proč mazat nerezový spojovací materiál

Spojovací materiál z nerezové oceli se velice rychle „zakusuje“ vlivem velkého množství chromu. A to i v porovnání se suchým spojovacím materiálem pevnosti 10.9.

Obr.8 Porovnání průběhu tření v závitu suchého spojovacího materiálu A2 70 a 10.9

Na následujících grafech je vidět zásadní vliv maziva na průběh tření v závitu. Z grafu plyne snížení a ustálení součinitele tření v závislosti na dosažené síle ve šroubu. Proto je důležité spojovací materiál a obzvláště nerezový mazat.

Obr.9 Příklad snížení a ustálení průběhu tření v závitu s mazací pastou pro šroubové spoje LF Booster

Pozn.: LF Booster je speciálně vyvinutá mazací pasta pro šroubové spoje.

Prostřížení mazacího filmu - zhoršení součinitele tření

Z našich měření plyne, že velikost šroubu **nemá** vliv na tlak pod maticí vyvozený během utahování.

Není-li mazivo pevně ukotveno do povrchu závitu, dochází k prostřížení mazacího filmu. Působením smykového tření pak následně ke kontaktu kov na kov (matice-šroub). Čím je materiál šroubu tvrdší a hladší, tím se volně nanášené mazivo na závitech rychleji vymáčkne. Stejný efekt se projeví i u maziv ve spreji na vzduchu vytvrzených. Bez kotevní vrstvy se volně nanášené mazivo nemá jak udržet na povrchu závitu. Vlivem tlaku mezi závity během utahování se mazací film prostřihne a sedře až na základní kov.

Obr. 11 Vytlačené mazivo-pasta

- kluzný lak ve spreji

Může tak dojít ke zhoršení přenosu požadované síly ve šroubu, které následně ovlivní i velikost měrného tlaku vyvozeného na těsnění. V důsledku toho nemusí být těsnění rovnoměrně stlačeno po celém svém obvodu. V případě kritických spojů to může mít za následek netěsnost.

Volně nanesené mazivo (pasta, kluzný lak ve spreji na vzduchu vytvrzený) na závit, neumožňuje (bez přimazání) **opakovatelnost** utahování s původně uvažovaným součinitelem tření. Při opětovném utahování se zhorší součinitel tření až o 30 % - 50 %.

S nárůstem utahovacího momentu se síla (přepětí ve šroubu) již adekvátně nezvyšuje.

Vliv teploty na mazivo

Mazací pasty obvykle používají jako pojivo materiály (tuky) reálně odolné teplotám maximálně do cca 150 °C. Pro tuky se již jedná o hraniční teploty, kdy může docházet k jejich vysušení. V místech závitu zůstanou při těchto teplotách většinou jen mazací částice v podobě prášku.

Obr. 12 Mazací pasta po teplotě 600 °C

Kombinace vysoké teploty, v jeho důsledku i tepelná roztažnost, společně s prostřížením mazacího filmu při utahování mají obvykle za následek zadření. Zbytky vysušeného maziva již nemají mazací schopnosti. Že je šroub zadřený, zjistí obsluha v okamžiku, kdy nemůže spojovací materiál povolit.

Obr. 13 Zadřený šroub (mazaný pastou, teplota kolem 600 °C)

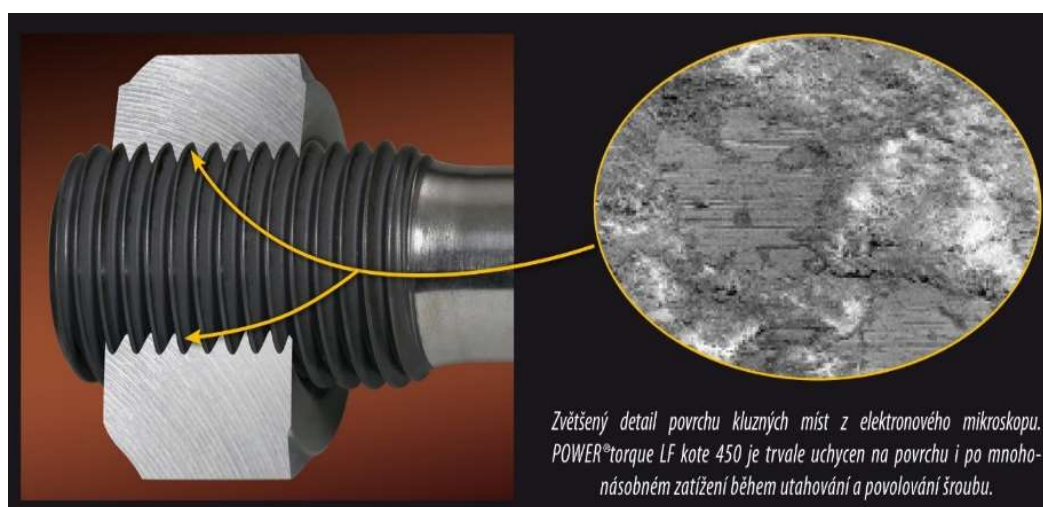
Mazivo trvale ukotvené do povrchu závitu

Jediným způsobem, jak udržet mazivo v závitech, je jeho trvalé ukotvení do povrchu spojovacího materiálu. Této technologii nanášení se říká vypalovaný kluzný lak.

Například **Power®torque LF kote 450** je speciálně vyvinuté suché mazání na bázi MoS₂. Teplem vytvrzený kluzný lak odolává extrémnímu zatížení v tlaku a smyku. Trvale odděluje od sebe závit šroubu a matice.

Konstantní součinitel tření - rovnoměrné utažení

Pevně ukotvené mazivo do povrchu závitu se při utahování nevymačká, nedojde k jeho prostřížení. Tyto vlastnosti zaručují konstantní součinitel tření v celém rozsahu utahovacích momentů. Ve všech šroubech je stejný přenos sil a tím i dosažení rovnoměrného stlačení těsnění po celém jeho obvodu.

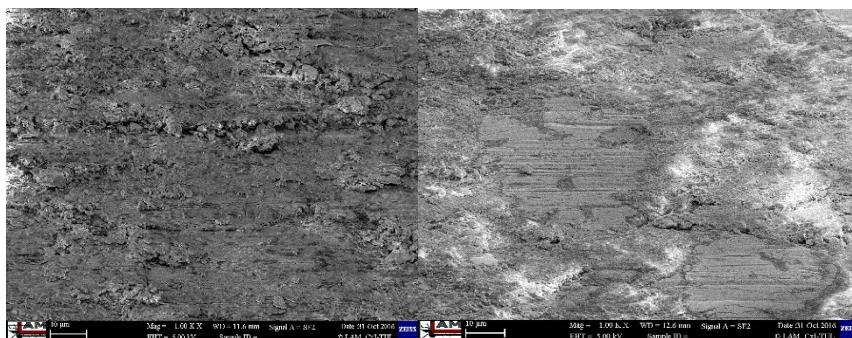
Obr. 14 Zvětšený detail povrchu kluzných míst

Možnost následného povolení

Trvalé oddělení závitu šroubu od závitu matice umožní jejich následné povolení po mnoha letech provozu i na vysokých teplotách. Provozovatel tak během údržby zařízení výrazně zkrátí čas potřebný k povolování spojovacího materiálu. Je to jediný způsob jak předejít zadření šroubů. Následně umožní nedestruktivně demontovat spojovací materiál, zvláště pak v prostředí s nebezpečím výbuchu (Ex).

Opakovatelnost utažení

Vypalované kluzné mazivo zaručuje mnohonásobné povolání a utažení. Opakovaným povolováním a utahováním se **nemění součinitel tření** a kluzný lak se neopotřebovává. Této vlastnosti se s výhodou používá v aplikacích, kde se často musí šrouby utahovat a povolovat.

Obr. 15 Detail z el. mikroskopu - Power® torque LF kote 450 před a po mnohonásobném utažení

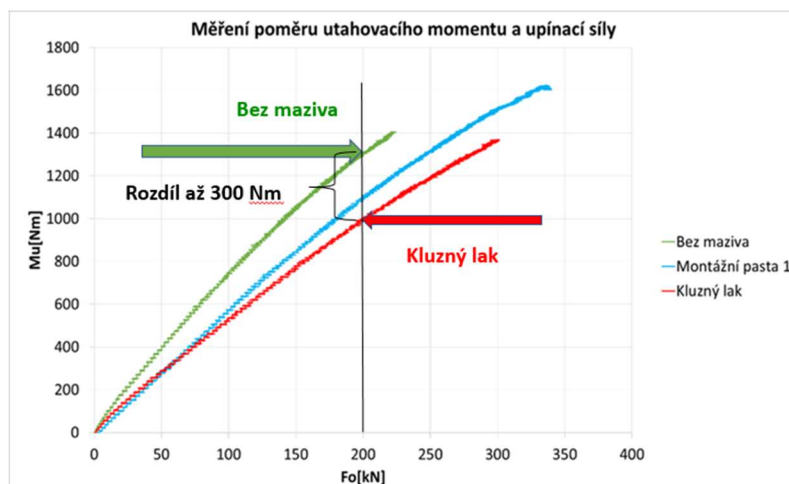

Obr. 16 Kluzný lak (Power® torque LF kote 450) se po opakovaném utažení zaleštuje.

Na stránkách <https://utahovacimoment.tesneni.cz/cs/kalkulacka> si zákazníci sami mohou spočítat velikost utahovacího momentu pro mazivo LF Booster a LF kote 450. Kalkulátor pracuje s mnoha tisíci ověřovacích sérií měření součinitelů tření uvedených maziv.

Poměr utahovacího momentu a upínací síly

Z porovnání požadovaných utahovacích momentů suchého šroubu a šroubu mazaného mazivem vyplývá, že například u šroubu mazaného kluzným lakem se může pro dosažení upínací síly F_0 200 kN použít až o 300 Nm menší utahovací moment než u nenamazaného šroubu. Nejenom, že se montér méně nadře, ale šroub s mazivem je daleko méně namáhán na krut.

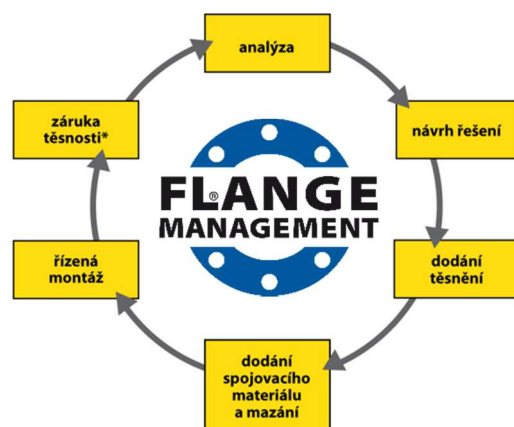

Obr. 17 Graf přenosu síly v závislosti na utahovacím momentu

Komplexní řešení těsnosti přírubových spojů

(od návrhu až po vlastní řízené utahování) je řešeno oddělení Flange management

Další poskytované služby:

Školení montážních pracovníků podle normy EN 1591-4

Tato norma se týká mechaniků šroubových spojů, pracovníků dozoru a odpovědných techniků, kteří demontují, montují a utahují jakékoli šroubové spoje v tlakových zařízeních v kritických aplikacích.

Cílem je předat informace o nových materiálech těsnění, které nahradily azbest, a jejich významného vlivu na zavedené montážní postupy a celkový vliv na spoj jako takový.

CERTIFIKÁT ZPŮSOBILOSTI

je vydáván certifikovaným orgánem pro certifikaci osob akreditovaným Českým institutem pro akreditaci o.p.s. podle ČSN EN ISO/IEC 1724:2013

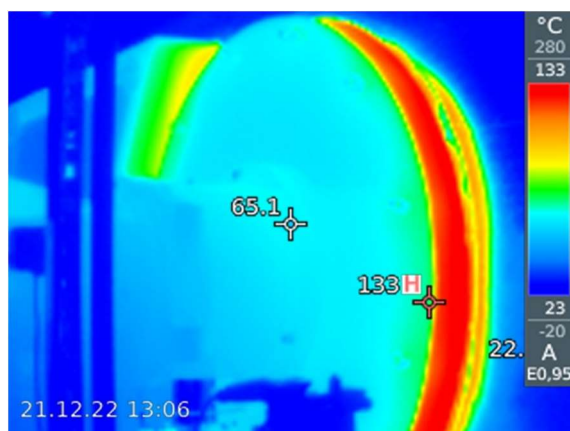
Bezpečnostní objímky POWERseal/ EnviGuard na přírubové spoje

Slouží jako prevence k zachycení výronu média např. páry v případě selhání přírubového spoje. Bezpečnostní objímky tak mohou zabránit nežádoucímu poranění obsluhy.

Termoizolační návleky POWER seal/ ThermoGuard

Termoizolační návleky jsou vyráběny na míru podle daného zařízení a požadavků na snížení tepelných ztrát.

Obr. 18 bez izolace

Obr. 19 s izolací

Autor

Ing. Martin Tesař
Manažer skupiny Flange management
Pokorný industries s r. o. Brno
Trnkova 115
Tel: +420 725 125 953
tesar@pokornyindustries.com
www.pokornyindustries.com